

Schiffermüller og »Systematisches Verzeichniss« (Lep.)

af NIELS L. WOLFF

(With a summary: Schiffermüller and »Systematisches Verzeichniss«).

Selvom næppe nogen, der interesserer sig lidt for sommerfuglesystematik, kan have undgået at støde på authornavne som »Schiff.« eller »S.V.«, er ikke alle klar over, hvad det står for. Og endnu færre ved, hvilke besværligheder, der har været forbundet med at få fastlagt, hvad betegnelsen rent nomenklatorisk dækker over, endsige at det helt korrekte authornavn for de arter, hvortil det er knyttet, skal være: [Denis & Schiffermüller], 1775.

I 1776 udkom i Wien et stateligt værk i kvartformat (322 pp. med frontispice og to tavler) betegnet »Systematisches Verzeichniss der Schmetterlinge der Wienergegend«. Som forfatter var blot angivet »nogle lærere ved k. k. Theresianum« i Wien.

Samtiden vidste dog, at værket i hovedsagen var baseret på professor Ignaz Schiffermüllers kendte sommerfuglesamling, og at han var hovedforfatteren, assisteret i det væsentligste af sin kollega Michael Denis.

Værket omtaler (p. 41–187) ialt 1062 arter og i et tillæg (p. 305–322) tilføjes yderligere 87 samt stryges 2, der har vist sig »at ernære sig af rov og således at være langt fjernet fra sommerfuglenes uskyldige levevis« (begge neuropterer) – ialt altså 1147 arter. Enkelte anføres med det af Scopoli givne artsnavn, mange med Linné's, men en meget stor del (ikke mindst blandt Microlepidoptera) er navngivet her for første gang.

Når dette værk, der blev grundigt anmeldt allerede 8. december 1775 (se Prout, 1900: 159) og som siden uafsladeligt har givet anledning til spekulationer og større og mindre publikationer, nu igen skal omtales, skyldes det, at der stadig er forskellige enkeltheder, som fortjener at fremhæves.

De almindeligt kendte eksemplarer af bogen har det på hosstående fig. 3 viste titelkobber med årstallet 1776. For godt 70 år siden gjorde Prout (1900: 158–160) imidlertid omhyggeligt rede for, at der også fandtes en »udgave« (i London således i to eksemplarer) med det som fig. 1 gengivne titelblad (træsnit), her reproduceret efter Sattler (1969: 2–7, Taf. 1), som bar årstallet 1775, men hvis text iøvrigt var helt identisk med 1776-bogens. (»Ankündigung« en en ældre form for Ankündigung). Dette forhold var kendt

og omtalt flere gange i slutningen af 1700 tallet (det var også den udgave, der blev anmeldt 8. december 1775), men havde efter den tid været upåagtet. Alle de fra »System. Verz.« stammende navne blev nomenklatorisk regnet som stammende fra 1776, hvilket altså (bl. a. ved anmeldelsesdatoen) kunne påvises at være fejlagtigt. Prout lod prioritetsspørgsmålet stå åbent, men foreslog, at man lod »System. Verz.« få prioritetet *før* 1776-litteraturen (Sulzer, O. F. Müller m. fl.), men *efter* den øvrige 1775-litteratur (såsom Fabricius). Han foreslog endvidere at anvende »authornavnet« Schmett. Wien. for de nye arter i den anonyme publikation.

Spørgsmålet fandt sin endelige afgørelse 58 år senere ved nomenklaturkommissionens beslutning (Hemming, 1958: 9), hvorefter 1775-udgaven optoges (som no. 37) på den officielle liste med udgivelsesdatoen fixeret til 8. december 1775 og med authornavnet [Denis (M.) & Schiffermüller (I.)], 1775. Den firkantede klamme skyldes den anonyme udgivelse.

Prioritetsrækkefølgen for året 1775 blev stort set som foreslået af Prout: 1. Fabricius, 2. Rottemburg, 3. Fuessly, 4. Denis & Schiffermüller, 5. Cramer.

Senest har Sattler (1969: 2–7) behandlet spørgsmålet om 1775-, respektive 1776-udgaven. Han gengiver i faksimile det brev (dateret 11. september 1775), som Schiffermüller skrev til Linné, da han sendte ham bogen. Endvidere opregner Sattler (1969: 3) de 6 punkter, på hvilke der er forskel mellem 1775- og 1776-udgaven, idet han udgår fra ét exemplar af hver.

Imidlertid er der i virkeligheden, hvad også Prout (1900: 158) nævnte, og hvad der ses af de her i landet værende eksemplarer af bogen, tale om, ikke to, men tre forskellige »udgaver«. Der skal derfor her – på basis dels af Prout oplysninger, dels udfra to danske eksemplarer, begge med titelkobber som fig. 3 – som supplement til de af Sattler anførte punkter nævnes, hvorledes hver af disse tre adskiller sig fra hinanden.

1. udgave: Titelblad som vist fig. 1 (træsnit). Årstal 1775. Frontispice som vist fig. 2 (3 amoriner), farvelagt. To tavler, farvelagt. Alle figurnumre korrekte.
2. udgave: Titelblad som vist fig. 3 (kobberstik). Årstal 1776. Frontispice som fig. 2 (3 amoriner), men ufarvet. To tavler som i 1. udgave, men ufarvede.
3. udgave: Titelblad som i 2. udgave (fig. 3). Frontispice som vist fig. 4 (5 amoriner), farvelagt. To tavler, delvis spejlvendte i forhold til 1. og 2. udgave, farvelagte. Figurnumrene 5 og 6 fejlagtigt ombyttede på begge tavler.

Obratzov (1954: 144) frakendte 1775-udgaven (i modsætning til 1776-bogen) enhver nomenklatorisk betydning, idet det »nur eine Reklame des Buchhändlers und keine eigentliche wissenschaftliche Veröffentlichung war«. At den blev udsendt som »reklame« er ubestrideligt – dog ikke for 1776-udgaven, men som det siges i forordet (p. 5–9) for et kommende større værk, der skal have titlen »Die Schmetterlinge der Wienergegend untersucht und systematisch beschrieben«, og som var tænkt udstyret med kobbertavler fremstillende »alles, was uns von Schmetterlingen bisher hier bekannt geworden ist«. Dette forklarer de overordentlig knappe artsbeskrivelser.

Om det handlingsforløb, der førte til de tre udgaver af »System. Verz.« kan man kun gætte. Det ser ud til, at Schiffermüller hurtigt (næsten omgående) blev klar over, at planerne om det store værk var for højtflyvende til at lade sig realisere, og besluttede at indskrænke sig til, hvad der allerede

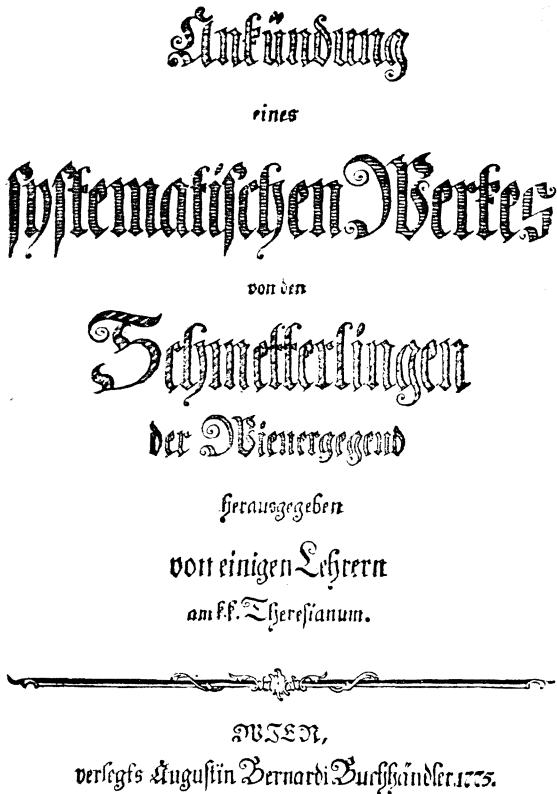

Fig. 1. Titelblad til 1. udgave. (T. P. of ed. 1).

forelå, nemlig den »mundsmag«, der fulgte med hans »Ankündigung«. Derfor lod han fremstille et rigtigt titelblad hertil (fig. 3) men ændrede bortset derfra intet ved bogen – der dog ikke blev koloreret. Senere (hvornår vides ikke) udsendtes bogen i farvelagt skikkelse med en lidt ændret frontispice (fig. 4) og med tavlerne omtegnet spejlvendt, men alt det trykte var uforandret, idet satsen ikke var brudt op siden trykningen af »Ankündigung«.

Nok så vigtigt som at opklare disse bibliofile finesser forekommer det dog at blive klar over, hvor stor værdi man rent nomenklatorisk bør til-

Fig. 2. Frontispice til 1. udgave (farvelagt) og 2. udgave (ufarvet). (Frontispiece of ed. 1 (coloured) and ed. 2 (uncoloured)).

lægge de mildest talt knappe »beskrivelser« i dette værk, der kom til at fremtræde som en torso. Her har man været meget liberal.

Hoffmann (1952: 63) omtaler en diskussion fra året 1913, hvor det blev hævdet, at værket jo blot var et katalog eller en fortegnelse, og at et navn på de deri nybeskrevne arter kun var at opfatte som et nomen nudum.

Hertil svarede, at nok var enkelte af arterne alt for utilstrækkeligt beskrevet og uden angivelse af yderligere kendetegn (!) end et tysk og latinsk navn, men at disse navne på Schiffermüllers tid var så kendte og så vel indarbejdede, at »enhver alvorlig entomolog« nøje vidste, hvilken art, der var tale om.

Ganske tilsvarende blev det senere i et konkret tilfælde hævdet (Wolff, 1952: 56–59, at et navn som *Tortrix ferrugana* [Denis & Schiffermüller], 1775 (: 128), hvis fulde »beskrivelse« ordret lyder: »Unbek. (Raupe) . . . Rostbrauner W(ickler)« ikke bør tillægges nomenklatorisk betydning, når

Fig. 3. Titelblad til 2. og 3. udgave. (T. P. of eds. 2 and 3).

det drejer sig om at finde det ældste navn for en art, der tidligere har været sammenblandet med en nærstående. Hvortil Obratsov (1957: 328) replicerede, at nævnte beskrivelse var udmærket (»da die meisten Beschreibungen von Schiffermüller nicht besser als die seiner *ferrugana* sind. Sie stellen nur die diagnostizierenden deutschen Namen dar und von diesem Standpunkt aus, könnte auch die Bezeichnung »Rostbrauner Wickler« keine bessere Diagnose für eine Art sein, welche etc.«).

Uden her at gå nærmere ind på det iøvrigt højst diskutabel resultat af det nævnte standpunkt og med al respekt for det på mange måder charmerende værk, må det gentages, at diagnoserne i torsoen »System. Verz.« er mindre velegnede til at skaffe klarhed i de nomenklatoriske spørgsmål, der måtte opstå i forbindelse med kommende revisioner af vanskelige grupper af Microlepidoptera.

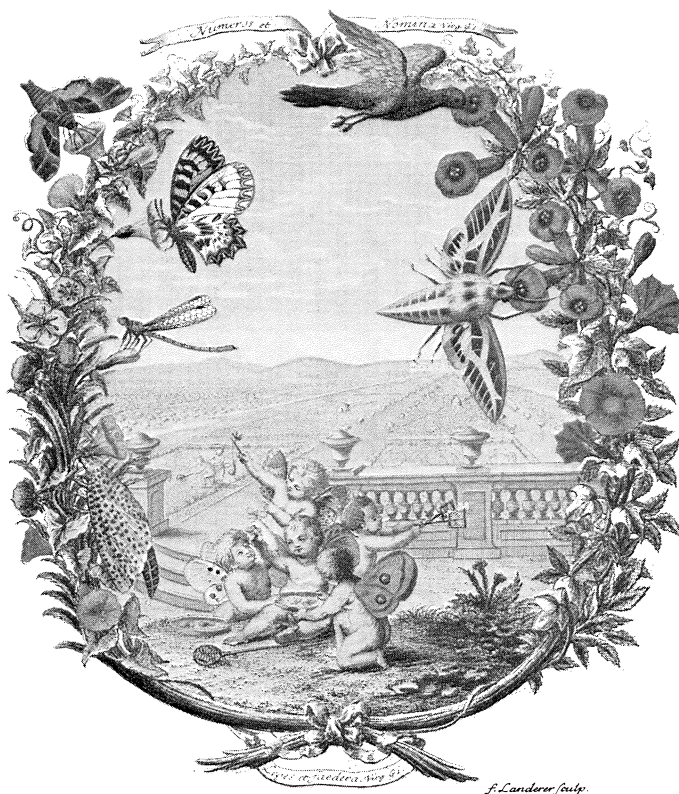

Fig. 4. Frontispice til 3. udgave (farvelagt). (Frontispiece of ed. 3 (coloured)).

Og selvom mange af arterne tidligere har været »kontrolleret« så betryggende af »alvorlige entomologer« (Illiger, Zincken m. fl.), som har haft adgang til samlingen, at disse navne bør stå fast, så eksisterer denne mulighed ikke mere, da samlingen iflg. Horn & Kahle (1936: 243) brændte allerede i 1848.

SUMMARY:

Schifferrmüller and »Systematisches Verzeichniss« (Lep.).

As pointed out by Prout (1900: 158) the well-known work »Systematisches Verzeichniss der Schmetterlinge der Wienergegend« – published anonymously, but written by M. Denis & I. Schifferrmüller – appeared at short intervals in three issues, dated 1775, 1776 and 1776, respectively.

Although both the T. P. and the frontispiece differ, the body of each edition is identical, indicating that there has been only one printing of the text.

Fig. 1, which is reproduced on the basis of Sattler (1969: 2–7, pl. 1), shows the T. P. of ed. 1 (1775). The title »Ankündigung (recte Ankündigung) eines systematischen Werkes von den Schmetterlingen der Wienergegend« serves to announce a contemplated larger publication furnished with copperplates showing »all« known to the authors regarding the subject. This work never appeared.

Instead the text-part of the »Ankündigung« was distributed again equipped with a new T. P. (fig. 3) stating the year 1776. The frontispiece of ed. 1 and ed. 2 was basically identical, but that of ed. 1 was coloured, while that of ed. 2 was uncoloured (fig. 2). Finally an ed. 3 appeared. The (coloured) frontispiece (fig. 4) and the two plates were somewhat altered in comparison with ed. 1–2, but the T. P. was the same as in ed. 2.

Comparing a copy of ed. 1 with a copy of ed. 3, Sattler (1969: 3) enumerates six points distinguishing the 1775 issue and the 1776 book.

Based on the information given above and on comparison of copies of ed. 2 and ed. 3, one of each and both in Danish possession, the differences between the three issues can be stated, and partly illustrated, as follows:

Ed. 1: T. P. as shown in fig. 1 (woodcut). Year 1775. Frontispiece as shown in fig. 2 (3 cupids), coloured. Two plates, coloured. All figs. correctly numbered.

Ed. 2: T. P. as shown in fig. 3 (copperplate). Year 1776. Frontispiece as fig. 2 (3 cupids), uncoloured. Plates as in ed. 1, but uncoloured.

Ed. 3: T. P. as in ed. 2 (fig. 3). Frontispiece as shown in fig. 4 (5 cupids), coloured. Two plates as in ed. 1–2, but with illustrations reversed, coloured. Lettering af figs. 5 and 6 erroneously interchanged in both plates.

The International Commission on Zoological Nomenclature has placed the work (ed. 1) on the Official List (Opinion 516) under the authorship of: [Denis (M.) & Schifferrmüller (I.)], [8th December] 1775.

The »descriptions« attached to the specific names are in most cases insufficient or even missing, a consequence of the fact that the issued work was hardly more than a catalogue

Schiffermüller og »Systematisches Verzeichniss«

of a planned more detailed publication. All the same the names have on the whole been accepted. Only 15 years ago, Obraztsov (1957: 328) declared as his opinion, that a description of a species as merely »Rostbrauner Wickler« was not a nomen nudum, but fully adequate (»as most of Schiffermüller's descriptions were not better«).

The circumstance, that Schiffermüller's collection in the past was overhauled by several experts, has contributed to this previous acceptance of his »descriptions«.

As the collection was totally destroyed by fire in 1848 such a possibility is no longer available.

LITTERATUR

[Denis, M. & Schiffermüller, I.], 1775: Ankündigung eines systematischen Werkes von den Schmetterlingen der Wienergegend. 323 pp., frontispice, 2 tavler. Wien.

– 1776: Systematisches Verzeichniss der Schmetterlinge der Wienergegend. 323 pp., frontispice, 2 tavler. Wien. (2 udgaver).

Hemming, F., 1958: Opinion 516 – Official List of Works approved as available for Zoological Nomenclature. Pp. I–X, 1–12. London.

Hoffmann, E., 1952: Ignaz Schiffermüller. *Z. wien. ent. Ges.*, 63: 57–65.

Horn, W. & Kahle, J., 1936: Über entomologische Sammlungen, Entomologie & Entomomuseologie – *Entom. Beihfte*, 3: 536 pp, 34 tavler. Berlin–Dahlem.

Obraztsov, N. S., 1954: Die Gattungen der Palaearktischen Tortricidae I. *Tijdschr. Ent.*, 97: 141–231.

– 1957: Die Gattungen der Palaearktischen Tortricidae I, 3. *Tijdschr. Ent.*, 100: 309–347.

Prout, L. B., 1900: On the »Ankündigung eines systematischen Werkes von den Schmetterlingen der Wienergegend« of Schiffermüller & Denis. *Ann. Mag. nat. Hist.* (Ser. 7), 6: 158–160.

Sattler, K., 1969: Das »Wiener Verzeichnis« von 1775. *Z. wien. ent. Ges.*, 80: 2–7.

Wolff, N. L., 1952: Notes on the Synonymy of some Tortricidae (Lep.). *Ent. Tidskr.*, 73: 53–64.

Forfatterens adresse/Author's address:
Zoologisk Museum, Universitetsparken 15,
2100 København Ø, Danmark.